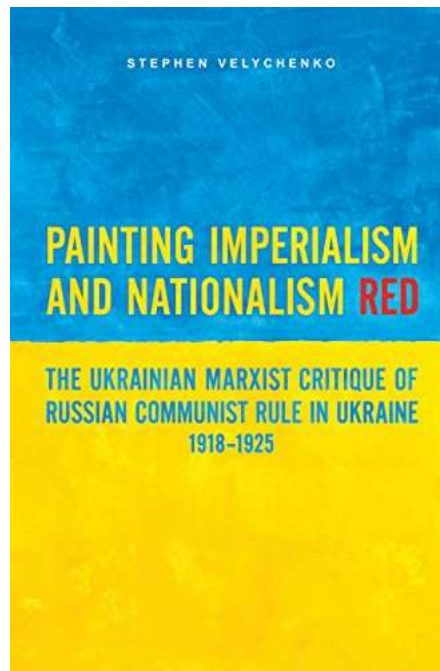

Stephen Velychenko

Rödmålad imperialism och nationalism

Ukrainska marxisters kritik av ryska kommunisternas välde i Ukraina 1918-1925

Följande är ett utdrag ur inledningskapitlet till Stephen Velychenkos bok *Painting Imperialism Red: The Ukrainian Marxist Critique of Russian Communist Rule in Ukraine, 1918-1925*, University of Toronto Press, 2015.¹ Utdraget publicerades på Louis Projects blogg *The Unrepentant Marxist*, 7 februari 2016.

I början av 1900-talet liknade de personer vi nu kallar för ukrainare i mycket andra folk i världen. De flesta bodde på landsbygden, hade inga självständiga nationalstater och inte mycket till inflytande på politiken. Ukraina, precis som Polen, fanns inte med på någon politisk karta över Europa. I det ryska imperiet fanns åtta ukrainska provinser, samtliga centralt styrda med gemensamma drag som skilde dem från ryska områden. Likt Irland i Storbritannien mellan 1801 och 1918 hade de regionala särdrag som gjorde det möjligt att beteckna dem som "blandad bosättarkoloni". Bönderna i Ukraina talade ukrainska och tillämpade inte någon omfördelning av marken. 1900 dominerades de tre västliga provinserna Kyiv, Volyn och Podilien av den numerärt marginella men ekonomiskt betydelsefulla polska adeln.

Den första större ryska bosättningen på ukrainskt territorium, bestående av handelsmän, anställda inom förvaltningen och soldater, härrör från 1700-talet. Omfattande inflyttning av ryska migrantarbetare började i slutet av 1800-talet. Kring 1900 fanns cirka 2 miljoner rysktalande, huvuddelen ryssar, koncentrerade till provinserna Charkiv och Katerynoslav. Det utgjorde 10 procent av hela befolkningen i de ukrainska provinserna. Personer som betecknade sig som ryssar utgjorde 33 procent av städernas befolkning i Ukraina, 43 procent i de åtta största städerna och 52 procent i de fyra största städerna. Mellan 40 och 50 procent av regeringsbyråkratin var rysktalande. Det fanns ingen tydlig gräns mellan ukrainska och ryska provinser, som den mellan Finland och Ryssland, som kunde hindra invandring från Ryssland. Ingen gräns och ett sekel av direkt styre från Sankt Petersburg då utbildning, förvaltning,

¹ Mer om denna bok, se Louis Project, [Ukraina bakom dimridåerna](#)

tryckta medier och finkultur samtliga var på ryska. Det innebar att ryska bosättare inte uppfattade sig själva som invandrare eller koloniserare. De blev inte någon minoritet av immigranter vars sociala rörlighet var beroende av att lära sig ett främmande språk och assimilering i värdlandet. Vid folkräkningen 1897 talade inrikesministeriet ändå om ukrainarna (*Malorossij*) som den "inhemska" (*korennoe*) befolkningen i Charkiv-provinserna och ryssar (*Velikorussov*) som "immigrantbefolkning" (*prisjlym naseleniem*).

Det fanns färre industriarbetare i de ukrainska provinserna än i ryska provinser på grund av att staten i Ukraina satsade på råvaruutvinning och jordbruk, medan tillverkningssektorn försumrades. Fabriksägarna tenderade också att anställa inkommande fattiga men halv- eller välkvalificerade ryska bönder, som de föredrog framför fattiga men lågkvalificerade ukrainska bönder. Många av dessa valde i gengäld att ta emot stöd av regeringen och flytta till Sibirien hellre än anställning i en närliggande fabrik. Av samtliga arbetare kom 17 procent från icke ukrainska provinser och av dem var 1897 70 procent ryssar. I genomsnitt talade 73 procent av alla arbetare ukrainska och mellan 30 och 50 procent av alla industriarbetare i städerna. Tjugo procent av alla ukrainsktalande arbetare var industriarbetare i städerna och ukrainare utgjorde 70 procent av alla arbetare i de bosättningar som inte klassificerades som "städer" i folkräkningen. Språkligt och beträffande den socio-ekonomiska strukturen såg det ukrainska proletariatet helt annorlunda ut än det ryska.

Även om ryssarna, som vid sekelskiftet inte uppfattade sig som invandrare i de ukrainska provinserna, inte behövde lära sig det lokala språket och få integrerades i värdssamhället var frågan om huruvida stadsbefolkningen skulle "ukrainiseras" eller "russifieras" fortfarande helt öppen. Tvåspråkighet och giftermål gjorde gränserna porösa och identiteten osäker och nästan hälften av alla nya arbetare kom från ukrainska provinser. Det fanns heller ingen direkt relation mellan språk och politiska sympatier. Till stor del skulle sådant bero på regeringens agerande. Den polska jordägande adeln och ryssarna i städerna var en dominerande minoritet av bosättare på ukrainskt territorium. Även om polska adelsmän till att börja med stödde ukrainsk autonomi, bör noteras att det stödet i slutet av 1917 hade falnat då social radikalism på landsbygden fått latent ömsesidigt hat att börja koka. Polska och ryska bönder tenderade att assimileras med den ukrainska majoriteten, men det gjorde inte den ryska befolkningsgruppen i städerna. Att vara bosatt i städer där det saknades skolor, kyrkor, affärsverksamhet, tidningar med stor spridning, eller myndigheter, på ukrainska, gjorde att det inte fanns något behov av att läsa sig ukrainska eller integreras kulturellt för att få tillgång till service, skolgång, ett bra arbete, och status. De flesta ryssar, polacker och assimilerade ukrainare, som bosättare och assimilerade infödda i vilken koloni som helst, såg ner på icke integrerade ukrainare. Få inom den ryska intelligentian tillämpade sin humanism och känsla för ukrainska nationella frågor eller stödde ukrainska politiska krav. Det ankom på den dominerade inhemska ukrainska majoriteten att lära sig ett främmande språk och anpassa sig till andra kulturella normer. Alla var tvungna att lära sig lite ryska, många ändrade sina efternamn, många tog till sig "koloniserarens syn på de koloniserade" genom att beteckna sig som "lill-ryssar". Många kom så småningom att betrakta sig som ryssar. Många socialt rörliga etniska ukrainare, som beundrade europeisk modernitet och identifierade den med rysk nationell identitet, knöt den egna identiteten till den lantliga efterblivenhet och det armod man försökte ta sig ur. Familjer splittrades: en son kunde bli ukrainsk nationalist, en annan rysk imperialist. 1917 fanns ett stöd för autonomi för Ukraina bland den judiska politiska eliten, men det var inte särskilt utbrett bland deras landsmän, som till största delen var skeptiska eller likgiltiga. Den attityden avspeglades inte bara i att man inte ville ha skyltar på ukrainska, passivt motsatte man sig all ukrainisering. 1917-18 anmälde sig judiska arbetare som frivilliga rödgardister. Ingen av dem ville gå med i ukrainska enheter.

En del tvåspråkiga ukrainare blev byråkrater, handelsmän, företagare, ledare för den nationella rörelsen, och miljonärer, men de blev inte någon nationell kapitalistklass. De flesta av Ukrainas till största delen icke ukrainska företagare och bankirer identifierade sig med imperiet. 1920 konstaterade vänstersocialistrevolutionären Mykyta Sjapoval att det var ryskt, polskt, judiskt, ungerskt, tjeckiskt, rumänskt, belgiskt, franskt och engelskt kapital som härskade: "Till sin organisatoriska form är detta inte ukrainskt, utan kolonialt kapital. Det är också kolonialt till sina syften. Det avspeglar metropolens intressen och behandlar Ukraina som enbart ett föremål för förfärlig exploatering." "Kolonialt kapital har aldrig någonsin skapat en självständig stat av en koloni." Han noterade att på Irland, "en koloni av intelligent och humant engelskt kapital" hade irländarna efter hundra år av kamp inte något annat val än att ge sig in i "terrorism och partisankrig".

För det mesta tänker folk inte på sin nationalitet och före kriget var språkligt-kulturella gränser helt flytande. Utbildade nationella eliter hade börjat politisera nationell identitet och dra gränser mellan "lojala ryssar" eller "Lill-Ryssar" och illojala "ukrainare". Det var inte alla icke-ukrainare som delade de anti-ukrainska, rysk-slavofila attityder som fanns bland de mot imperiet lojala partierna, såsom "de svarta hundradena". Etniska ukrainare och ryssar som stödde en rojalistisk "lillrysk" kulturell autonomi kunde samtidigt ta avstånd från ukrainsk politisk autonomi. Motsättningarna störde inte vardagslivet. I stadsrådet i staden Vynytsja 1917, en typisk provinshuvudstad med cirka 60 000 invånare, av vilka 40 procent var judar, talade [de deputerade] på alla språk: polska, ukrainska, hebreiska, olika dialekter, ibland ryska, och talespersonen [för den judiska grupperingen] Spivak talade en blandning av allihopa.

Under revolutionen politiserade rivaliserande eliter olika identiteter allteftersom attityderna hårdnade. Svaga ukrainska regeringar blev för kortlivade för att på något märkbart sätt kunna förändra inställningen bland stadsbor med russo-centrerade förutfattade uppfattningar om östslavisk politisk enhet inom imperiet och som betraktade ukrainarna som andra klassens personer, orubbligt lantliga, efterblivna och upproriska. Så vitt känt betraktade de flesta av dem efter 1918 den ryska som en högre stående kultur, som de likställde med lojalitet mot bolsjevikregimen eller de Vita. När Anna Dobrovolska i juni 1919 ställdes inför att behöva bevista en gudstjänst på ukrainska i den återupprättade ukrainska ortodoxa kyrkan under Konstantinopel i stället för Moskva vägrade hon. Hennes lojalitet mot imperiet gick före hennes religiösa övertygelse och hon angav den nya ukrainska kyrkan till den ateistiska bolsjevikregeringen som en förrädisk organisation på grund av dess koppling till Ukrainska Nationella Republiken (UNR). Den i Ukraina födde ryske monarkisten Vassilij Sjulgin blev ytterst belåten när han på besök i Kyiv 1925 inte hörde någon ukrainska talas på gatorna. En ukrainsk kommunist på besök i Odessa 1921 rapporterade att "den ukrainska befolkningen är liten och helt skräckslagen ... Rädslan är så stor att de inte vill tala ukrainska och törs bara i skymundan fråga om vad som händer i Ukraina". När han började hålla föreläsningar på ukrainska betraktades han som en hjälte "för allt ukrainskt förhånas som 'petljurism'". I Mykolaiv noterade en annan ukrainsk kommunist att enligt bolsjevikerna "fanns inget sådant som en ukrainsk revolution [och] det ukrainska kommunistpartiet är en småborgerlig, chauvinistisk, nationell organisation".

Ledarna för den nationella rörelsen var tvåspråkiga, politiskt moderata och sedan 1905 hade de haft rätten att bilda politiska partier. Vid sekelskiftet hade de börjat sprida idén om att de etniskt ukrainska provinserna i tsarimperiet (Ryssland) utgjorde en politisk, kulturell och ekonomisk enhet kallad "Ukraina", som skilde sig från Ryssland (*Velikorossija*). Ledarna började bygga en infrastruktur bland en medelklass av läskunniga bönder, handelsmän och tjänstemän. Och dessa personer började undra varför affärsverksamhet, utbildning, förvaltning och finkultur i "Ukraina" måste vara på ryska och inte på ukrainska.

Medan den moderata majoriteten av ukrainska nationella aktivister betraktade språklig och kulturell assimilering som viktigare tecken på rysk imperialism än ekonomisk exploatering riktade de radikala uppmärksamheten mot den senare och betydelsen av industrialisering och kommersiell utveckling. Den judisk-ukrainske aktivisten Maksym Hechter betecknade ukrainska lantarbetare som "vita niggers". Medan huvuddelen av de nationella ledarna, precis som sina irländska motsvarigheter, betraktade urban kapitalistisk modernism som ett hot mot ukrainsk identitet ansåg en marxistisk minoritet att en ukrainsk identitet bara kunde utvecklas jämsides med kapitalistisk modernism. Före kriget förblev självmedvetenhet och självhävande dämpad på det stora hela även om det emellanåt uppstod motsättningar. Ukrainska nationalisterna fokuserade mer på kulturellt-språkliga frågor än på ekonomiska och var inga extremister, de flesta rysktalande med skolutbildning, tjänstemännen i städerna och industriarbetarna tolererade "Lill-ryssarna" och deras folksånger. Några såg ner på dem, men bara en extremistisk minoritet lojal mot imperiet var öppet fientlig till den nationalistiska rörelsen. Ryska bosättare och polska jordägare i de ukrainska provinserna skapade för sin del inte någon "kreol-mestis" separat nationalism som den europeiska kolonialbefolkningen gjort i Latin- och Nordamerika. Städernas ryssar identifierade sig i stort med imperiets metropol politiskt och kulturellt, ungefär på samma sätt som anglo-skotska lojalister på Irland, tyskar i Böhmen och de franska kolonisterna i Algeriet, och inte med platsen de bodde på. Polska adelsmän var djupt störda av böndernas jordockupationer 1917 och motsatte sig Ukrainas självständighet (i motsats till sina svenska motsvarigheter i Finland, som stödde finländsk självständighet).

I mars 1917 bildade nationella ledare i Kyiv *Centrala radan*. I november samma år utropade den moderata socialistiska majoriteten där UNR som en autonom del av Ryssland. I stället för att utropa självständighet efter bolsjevikernas maktövertagande strävade *radan* efter en federation med den provisoriska regeringen som då representerades av general Kaledin i södra Ryssland. Detta fick bolsjevikerna att i januari 1918 invadera UNR:s territorium till stöd för sina kamrater i Charkiv, som redan på eget initiativ ockuperat städer styrda av UNR. Till att börja med hade *radan* stöd av 85-90 procent av de fattiga bönder som hoppades på en jordreform. *Radans* tveksamhet i den frågan ledde till inbördeskrig i början av 1918 som de ryska bolsjevikerna förvandlade till ett nationellt krig genom att invadera till förmån för de ukrainska bolsjevikerna. Invasionen ledde till att *radan* utropade sig som självständigt och undertecknade Brest-Litovsk avtalet med Centralmakterna. I april 1918 störtade jordägare och industriledare, med tyskt stöd, UNR och tillsatte Pavel Skoropadskyj som *hetman* för den ukrainska staten. Hans regim föll i november i samband med det tyska sammanbrottet och ersattes av en ny UNR provisoriskt ledd av centristen Simon Petljura och vänstermannen Volodymyr Vynnytjenko. UNR och dess armé föll ihop i december 1919 sedan bolsjevikerna ånyo invaderat och bildat Ukrainska socialistiska sovjetrepubliken, men från 1919 och fram till 1922 pågick ett grymt inbördeskrig. De viktigare ukrainska partisangrupperna var lierade endera med socialistrevolutionärerna, UNR eller [Nestor] Machno, även om de regelbundet bytte sida. UNR försökte samordna och kontrollera så många partisangrupper som möjligt, men utan någon större framgång.

I de ukrainska provinserna dominerade ryssar och russifierade icke ryssar bolsjevikgruppen i det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, RSDAP. De många kulturellt russifierade etniska judarna i detta parti var sekulära avfallingar och inte representativa för den religiösa judiska majoriteten. Som kulturellt och politiskt ryskt parti i Ukraina var RSDAP inget parti för en förtryckt nation. Partiorganisationerna i olika provinser hade ingen kontakt med varandra. Den viktigaste avdelningen fanns i provinsen Kyiv, men närmare 65 procent av partimedlemmarna fanns i provinserna Charkiv och Katerynoslav. I december 1917 dominerade bolsjevikerna ännu inte Ukrainas cirka 300 sovjetter. 1917 kontrollerade man sovjeterna bara i

de största städerna – de utgjorde 88 procent av medlemstalet i Lugansk, 60 procent i Kyiv, 48 procent i Charkiv, 47 procent i Katerynoslav, 40 procent i Odessa. Vid andra allryska sovjetkongressen var det bara 40 av sovjeterna i Ukraina, som godkände bolsjevikernas maktövertagande i Petrograd. Endast 90 ratificerade deras maktövertagande i Charkiv.

Bland bolsjevikerna i Kyiv fanns en del som senare kom att betecknas som ”federalister” och som skilde sig från den ”centralistiska” majoriteten beträffande hur mycket Ukraina skulle vara underordnat Ryssland. Båda grupper samarbetade fram till den 26 oktober på vissa villkor med *Radan*, på ett sätt som påminde om hur kommunister senare samarbetade med ”revolutionära antiimperialistiska nationalisterna”. Då övergick man till att beteckna *radan* som ett ”kontrarevolutionärt borgerligt” organ. Det skedde som reaktion på *radans* vägran att erkänna Lenins sovjetregering på grund av att den bara representerade en minoritet av landets vänsterorienterade revolutionära demokrater. Efter det krävde bolsjevikerna i Ukraina enpartistyre i Ukraina, vilket de ansåg vara nödvändigt för att bekämpa ”ukrainsk nationalism”.

Ukrainska bolsjevikerna tog makten i Charkiv i december 1917 med stöd av cirka 4 500 soldater och rödgardister. Av dem hade 2 100 anlänt från Moskva veckan innan. Denna grupp hade bara fått 10 procent av rösterna vid valet till konstituerande församlingen och representerade mindre än 30 procent av sovjeterna i Ukraina, men förklarade sig nu utgöra regering över de fem ukrainska provinser som den provisoriska regeringen formellt underställt *Centrala radan*. Bolsjevikerna i Katerynoslav-, Cherson- och Taurien-provinserna var formellt underställda Petrograd, inte Charkiv. Charkiv-regeringen anlände till Kyiv den 30 januari (12 februari) 1918 i skydd av Röda armén. I mars drevs de bort av ukrainska och tyska styrkor. I Ukrainas första bolsjevikregering ingick i Ukraina födda ryssar, tyskar, sekulära judar, några ukrainare, några ryssar från Ryssland och var underställd Sergo Ordzjonikidze, Lenins befullmäktigade i Ukraina. Den regeringen försökte få mer makt än dess centrala ledare var beredd att förse den med och en del av de pro-bolsjevikiska arbetarna i Ukraina stödde den som en ukrainsk regering, inte som en rysk sovjetregering. Den 1 januari 1918 förklarade bolsjevikerna i Charkiv: ”Centrum för sovjetmakten i Ukraina utgörs av centrala exekutivkommittén för sovjeterna i Ukraina och dess Folksekretariat ... Alla militära enheter som kommit norrifrån till Ukraina måste underställa sig den Centrala exekutivkommittén i Ukraina och de aktiviteter som leds av dess befälhavare kan bara utföras på order av Centrala exekutivkommittén och Folksekretariatet.” Pro-bolsjevikiska etniska ukrainare i partisanenheterna var kanske inte några nationellt medvetna ukrainare, men de visste att deras byar inte låg i Ryssland och de vägrade strida i Ryssland. De var redo att kämpa för sovjetmakt och jord, men gjorde myteri eller deserterade när de fick veta att partikommittéer ersatt sovjeterna, kollektiviserat jorden och (från maj 1919) börjat enrullera deras regementen i Röda armén. ”Vi tänker inte slåss för Ryssland” meddelade man de bolsjevikiska kommissarierna. ”Men vi kommer att slåss för ett [sovjet-]Ukraina.”

Huvuddelen av sovjeterna i Ukraina hade en majoritet av ryska socialistrevolutionärer, ukrainska socialistrevolutionärer eller ukrainska socialdemokrater. Denna mångfald avspeglades sista gången vid andra sovjetkongressen i mars 1918. Bolsjevikerna hade inte haft tid att med egna medlemmar fylla de lokala församlingar, som skulle sända delegater till kongressen och kunde få igenom pro-bolsjevikiska resolutioner främst tack vare närvaron av beväpnade ryska röda matrosar, som vägrade låta icke bolsjevikerna få ordet och hotade att skjuta dem. Från podiet hotade bolsjevikiska delegater att skjuta de nittio bråkiga ukrainska socialdemokratiska representanterna, vilket fick femtiofem av dem att ge sig av. Kongressen öppnades och avslutades med att Internationalen sjöngs men delegaterna sjöng också den ukrainska patriotiska sången ”Zapovit” och Ukrainas nationalsång. När den nya regeringen 1919 kom till Kyiv införde man den ryska sovjetiska konstitutionen i Ukraina, som gav stark övervikt till förmån för städernas arbetare och soldater. Genom att den överväldigande majoriteten av

dessa grupper i Ukraina var ryska eller russifierade innebar det att majoriteten av ukrainare kom att berövas sina medborgerliga rättigheter. Samma år hade bolsjevikerna också tillräckligt med tid för att se till att folk röstade på dem i val. De kunde sedan dominera de byar och småstäder som hade ukrainsk majoritet och minimera den icke bolsjevikiska närvaron i sovjeterna. Den sovjetiska konstitutionen stipulerade visserligen om proportionella val, något som bolsjevikledare i november 1917 förklarade som mer demokratiska än majoritetsval, men i Ukraina drev man igenom majoritetsval för att göra sig av med icke bolsjevikiska minoriteter i sovjeterna.

Lokala företrädare drog sig inte för att använda våld. I byn Merefa i Charkiv-provinsen talade exempelvis den lokale representanten för tjekan i februari 1919 om ”den repression jag använt” för att se till att en fjärde valomgång etablerat en pro-bolsjevikisk sovjet. I den centrala provinsstaden Horodysjtje anlände samma vår en 150 man stark tjekaavdelning med sex automatgevär efter att Röda armén gjort den första rensningen. Befälhavaren försåg befolkningen med en lista på kandidater som de måste rösta på.

Bara en lista innehöll invånare från staden – lokala bolsjevik, de allra flesta judar. I stället för att rösta på främlingar valde invånarna de judiska bolsjevikerna. Sådana åtgärder ledde till att den tredje sovjetkongressen i Ukraina i mars 1919 till 78 procent var fylld av bolsjevik, som pliktroget buade ut en av de två ukrainska vänstersocialister som försökte tala mot centralism, russifiering och ekonomisk exploatering och tvingade dem att lämna talarstolen. Först efter att i mars ha undertecknat freden i Brest-Litovsk gick Lenins bolsjevik med på att de åtta provinser UNR gjorde anspråk på utgjorde ”Ukraina”. Därefter beordrade de sina provinsavdelningar i Charkiv, Katerynoslav och Taurien (Krim) att underställa sig sekretariatet i Ukraina och inte det ryska. Samtidigt döpte man om sig till Ryska kommunistpartiet (RKP) och tillät avdelningarna i Ukraina att bilda en enda territoriell under-enhet, som dominerades av sin ryska centralistiska majoritet. ”Kyiv”-minoriteten, under ledning av Mykola Skrypnyk,² beslutade i april att bilda Ukrainas kommunistparti (UKP), självständigt från det ryska partiet. I maj retirerade Skrypnyk emellertid efter att ha träffat Lenin, ett möte som inte det finns något protokoll från. Senare meddelade *Pravda* (9 maj 1918) att ”det ryska kommunistpartiets centralkommitté ... inte har något att invända mot bildandet av ett ukrainskt kommunistparti i och med att Ukraina är en självständig stat”. Det uttalandet gjordes emellertid enbart för att förhindra en tysk invasion. I själva verket förblev partiet i Ukraina underställt Moskva. Det framkom i juli då representanter för ”provinskommittéerna i det av tyskarna ockuperade Sydryssland” vid ett möte med Lenins nära medarbetare Jakov Sverdlov antog en resolution, där det fastslogs att kommunistpartiet i Ukraina var underställt det ryska partiet. Några dagar senare antog bolsjevikerna i Ukraina namnet Kommunistpartiet (bolsjevikiskt) i Ukraina vid ett hemligt sammanträde i samband med dess första partikongress. Ledande företrädare förklarade där att när ”proletariatet” nu, dvs bolsjevikerna, tagit makten ”var rätten till självbestämmande” och nationellt oberoende kontrarevolutionärt och ett hot mot arbetarklassen. Skrypnyk förklarade att bolsjevikernas maktövertaganden innebar att tiden med nationalstater var ett passerat stadium och att nationalism blivit ”reaktionär”. Han tillade att hans tidigare förslag om ett separat ukrainskt kommunistparti och medlem av Kommunistiska internationalen nu bara var av formell karaktär. Han förklarade att det ryska partiet var det ukrainska partiets mentor: ”Därför består i praktiken situationen [av beroende]”. I praktiken fanns nu en informell ”icke nedtecknad konstitution” som slog fast att ”vi tillhör ett kommunistparti som är ett och samma för alla länder” – det ryska partiet. Av de 4 314 medlemmarna av det ukrainska kommunistpartiet vid denna tid var 7 procent ukrainskspråkiga. I januari 1919 utropade det ukrainska partiet Ukrainas socialistiska sovjetrepublik.

² Engelska Wikipedia om Skrypnyk: https://en.wikipedia.org/wiki/Mykola_Skrpnyk

Mykola Skrypnyk (1872-1933)

Bolsjevikledarna, i likhet med ryska liberaler och monarkister, strävade efter att slå vakt om tsarimperiets territoriella integritet. Lenin var emellertid flexibel. Inför den revolutionära ukrainska nationaliströrelsens militära styrka erbjöd han i sina omtalade "Om sovjetmakten i Ukraina" och "Brev till Ukrainas arbetare" från december 1919 vad han betraktade som kulturellt-språkliga "eftergifter" tillsammans med de ställningstaganden som gjorts av vänsterfraktionerna inom det socialistrevolutionära partiet i Ukraina och socialdemokraterna. Det betydde mycket för att få slut på det väpnade motståndet. Den väpnade kamp som fortsatte ända till 1922 var dåligt samordnad.

I början av 1919 döpte vänsterfraktionen av de ukrainska socialistrevolutionärerna om sig till Ukrainas kommunistiska parti (borotbisterna) och lierade sig med de ryska bolsjevikerna och förklarade att de senares överdrifter bara varit "isolerade incidenter" utan några allvarliga konsekvenser. Borotbisterna hoppades kunna bilda en ukrainsk armé, men centralismen inom Röda armén begränsade tillgången på ukrainska soldater. Den 4 maj hade Trotskij gett order om att alla röda militära formationer skulle underställas Moskva, tre dagar senare beordrade han de ukrainska partisanerna att endera upplösas eller omorganiseras som underenheter inom Röda armén. Fram till september hade han sannolikt dömt minst tre ukrainska bolsjevikiska befälhavare till döden, de hade dödats under mystiska omständigheter med bara några veckors mellanrum. I mars 1920 upplöste Borotbisterna sin organisation och uppskattningsvis 5 000 av totalt 15 000 medlemmar anslöt sig till det ukrainska kommunistpartiet. En del fick ministerposter i maj 1920. Lenin lät dem bli medlemmar av sitt parti, men bara på individuell basis, och i hemlighet instruerade han sina anhängare att trakassera Borotbisterna av mindre eller påhittade anledningar. För att se till att det fåtal som gick med i UKP inte skulle få något större inflytande beordrade Kreml de lokala partiledarna att bilda en speciell "temporär centralkommitté" och registrera och utesluta icke önskvärda. 1922 fanns bara 188 tidigare Borotbister kvar i UKP. En liknande taktik skulle även senare tillämpas mot UKP, som också upplöste sig självt. Och 1924 var bara 23 procent av medlemmarna i UKP, och 18 procent i centralkommittén, ukrainare.

De ukrainska kommunisterna hade sitt ursprung i vänsterflygeln inom de ukrainska socialdemokraterna och i "Kyiv-gruppen" inom UKP. Den första teoretiska grunden till ukrainsk kommunism, *Do Khyvli*, skrevs i december 1918 av de ukrainska bolsjevikerna Sjachrai och

Mazlach. I januari 1919 lämnade ukrainska socialdemokrater moderpartiet och döpte om sig till "Oberoende". I januari 1920 tog de namnet Ukrainas kommunistiska parti. Chefen för UNR:s underrättelsetjänst betraktade Mychailo Tkatjenko, en av grundarna av UKP, som avled i december 1919, som "den ukrainske Lenin". UKP tog ställning för en oberoende ukrainsk kommunistisk stat med ett eget parti oberoende av den ryska staten och partiet. Det krävde självständighet på grundval av kategoriska rättigheter, inte bolsjevikisk imperiepragmatism. Det skilde dem från Borotbisterna, som, precis som de moderata irländska nationalisterna, bara hoppades på autonomi i utbyte mot lojalitet.

1919 ville pro-bolsjevikiska ukrainare ha nationell självständighet och social rättvisa – med andra ord nationell och social frigörelse i ett socialistiskt Ukraina styrt av ett eget parti och egna ministerier, inom ramen för en övernationell socialistisk konfederation. Bolsjevikledarna betraktade å sin sida sin "ukrainska republik" som föga mer än en rysk provins: de upplöste inte sin centralistiska partistruktur från tiden före 1917 eller det enhetliga ekonomiska system man ärvt av tsarerna. 1923 erbjöd man bara kulturell autonomi åt Ukraina inom ramen för en nominell federation styrd från Moskva som en enhetlig centraliserad ekonomisk och politik enhet via ministerier kontrollerade av ett allenarådande rysktalande parti. Det var mindre än ukrainarna tänkt sig, men mer än Ententen hade erbjudit UNR – som ingen av staterna inom Ententen hade erkänt. Under oerhört tryck gick bolsjevikledarna med på språkliga och kulturella eftergifter. I början av 1921 ställdes de inför revolterna i Kronstadt och Tambov, konflikter i Transkaukasien och motstånd från vänstern och arbetarna i städerna. Från 1921 var de tvungna att hålla 20 procent av Röda armén, en miljon soldater, i Ukraina. Först 1922 kunde armén krossa den sista bastionen av partisaner i södra delen av Kyiv-provinsen. Emma Goldman, som var i Kyiv det året, skriver: "Här var själva atmosfären laddad med misstro och hat mot allt moskovitiskt ... I Kiev gjordes inget för att dölja motståndet mot Moskva. Det gick inte att undgå att känna det överallt."

Den ofullständiga statistik som fanns tillgänglig vid den tiden antydde att krig och revolution inte på något avgörande sätt påverkat städernas nationella karaktär, den omfattande inflyttning av ryssar till dessa städer som förekommit före kriget skulle förmodligen avta medan tillströmningen av ukrainare skulle fortsätta.

Kanske var sådana siffror av betydelse för Stalins beslut att öka de eftergifter som först tillkännagetts 1919 när han på tionde partikongressen i mars 1921 sade att ukrainska städer "oundvikligen" skulle bli ukrainska – precis som lettiska och ungerska till sist kommit att dominera lettiska och ungerska städer". Det fanns inget artificiellt i att stödja den processen, framhöll han. Samtidigt klagade Rakovskij och Skrypnyk över centralismen och strävade efter största möjliga autonomi för sin republik. Sommaren 1922 stoppade de ett försök att dela upp Ukraina i skilda ekonomiska zoner. I oktober samma år krävde ett plenum med UKP att ukrainska skulle användas allmänt i skolor och administration. "Den proletära staten i Ukraina står inför en svår och komplicerad uppgift: att skapa en ukrainsk sovjetstat, ukrainska skolor, jämställdhet mellan ukrainska och ryska och för de ukrainska böndernas språk med det ukrainska proletariats, hindra kontrarevolutionen i Ukraina och använda det nationella utbildningssystemet för klassmässiga ändamål."

Mot den bakgrunden godkände den tolfte ryska partikongressen 1923 omfattande kulturella eftergifter till alla icke-ryssar med etiketten "etnisk anpassning". Under 1920-talet såg många detta som en långsiktig strategi för att förvandla Republiken Ukraina till en nationell republik äntligen befriad från det kulturella arvet av rysk dominans. Ryssarna skulle därmed förvandlas från bosättare-kolonisatorer till en assimilerad invandrad minoritet.

Stalin hoppades kunna destabilisera Polen och Rumänien, båda lierade med Frankrike, och i detta syfte stödde han ett kulturellt välmående Ukraina för att locka missnöjda ukrainare i de

länderna. Stalin hade dock inte, enligt en upplysningstradition som skilde marknad och kultur åt, några planer på att kulturella och språkliga eftergifter skulle gå jämsides med ekonomisk decentralisering. Dessutom infördes inte den nya ekonomiska politik (NEP) som etablerats 1923 förrän ett år senare i Ukraina. Volodymyr Zatonskyj, UKP:s ledare, betraktade också russifieringen som en kulturell fråga utan relation till ekonomin, undvek i sina tal den koloniala aspekten och riktade ingen kritik mot den ekonomiska centralismen. Tanken var att russifieringen endast krävde en ideologisk lösning: få kamraterna att sluta jämställa Sovjetunionen med Ryssland. En del av dem som var mot "den etniska anpassningen" ansåg den absurd just för att den skilde mellan språkanvändning och kultur och ekonomi och förvaltning. Enligt deras uppfattning var Lenins syn på nationellt självbestämmande också nonsens, eftersom den stred mot hans plan för ett centraliserat ekonomiskt och ministerstyrt system. Bland dem som stödde nationella rättigheter men insåg att "etnisk anpassning" i den form den tillämpades aldrig skulle fungera var den georgiske marxisten Mdivani, som avfärdade den officiella diskursen om kulturella och språkliga rättigheter som meningslös. Utan någon nationell ekonomi kunde det inte finnas någon nationell kultur eller språk och heller inget behov hos de icke ryska republikerna att lära sig något annat språk än det som användes i ekonomiska relationer – vilket i Sovjetunionen var lika med ryska eftersom alla ministerier var centraliserade. Christian Rakovskij, en bulgar som 1919 hänsynslöst som ordförande för UKP drivit igenom sovjetiskt styre i Ukraina hade 1921 blivit förespråkare för ukrainska rättigheter. Han konstaterade att ryska imperie-tendenser gick att bekämpa bara om 90 procent av folkkommisariaten i Moskva upplöstes och deras uppgifter överfördes till republiknivå. Rakovskij ifrågasatte inte förekomsten av rysk chauvinism, men nu hade han börjat betrakta det som något mer än uttryck för förrevolutionära attityder. Som han såg det var det också resultatet av ekonomisk och administrativ centralisering och dess budbärare var personal på ministerierna: "Ryssar och russifierade judar som [på era ukrainska ministerier] är de mest konsekventa företrädarna för ryskt nationellt förtryck." Motståndet bland dem mot att lära sig och använda ett annat språk än ryska var utbrett. Företrädare för UKP klagade över att "den etniska anpassningen" bara skedde på ytan. 1924 sade de att medan språkliga och kulturella eftergifter tillfredsställde de intellektuella var ekonomi, politik och partiets organisering den verkliga frågan för bönder och arbetare. Det var där de kulturella och språkliga problemen hade sin grund, men "den etniska anpassningen" struntade i alla tre.

Det som ukrainska kommunister kallat för bolsjevik-rysk kolonialism under revolutionen betecknade officiella representanter och kategoriserade som "misstag" eller "Luxemburgism" som "partiet" och "den leninistiska politiken" hade "korrigerat". Även Trotskij medgav att situationen hade tvingat honom till excesser i Ukraina. Från 1923 motsatte han sig att ryskan skulle införas i Ukraina med hänvisning till att det skulle hindra ukrainarna från att få tillgång till världskulturen och förmågan att lära sig det egna språket. Han var för att tillverkning skulle lokaliseras nära naturtillgångarna. Vid UKP:s partikonferens 1923 sade han att ifall inte folk som förstod ukrainska placerades överallt stod sovjetregimen inför sammanbrott. 1924 sade partiledare att det var kriget, inte ideologin eller imperiefördomar, som hindrat dem från att eliminera nationellt förtryck när de kommit till makten. En resolution från ett partiplenum i Ukraina i juni 1926 angav till och med proletariatet som medskyldigt och rysk nationalism som ett brott. En del kamrater hade en felaktig syn på den nationella frågan och partiet hade underskattat deras inflytande, hette det i resolutionen. Den utpekade majoriteten av stadsbefolkningen och det stora antalet ryssar inom proletariatet och i partiet som källa till rysk chauvinism. Stalins medarbetare Lazar Kaganovitj fördömde kraftfullt rysk nationalism i en resolution som UKP:s centralkommitté antog 1928 och där sju uttryck för rysk och ukrainsk nationalism räknades upp. Ryska partimedlemmar och bourgeoisien pekades uttryckligen ut för att vilja behålla rysk dominans över Ukraina, vägrade lära sig ukrainska och ville begränsa

ukrainsk identitet till byarna och använde sig av misstag för att fördöma ”etnisk anpassning” som något som ”förtryckte” ryssarna.

Men ingen uppsättning ”misstag” fördömdes som ”kontrarevolutionär”. Kritiken betecknade inte rysk bolsjevism som en form av kolonialvälde och inga sanktioner eller bestraffningar vidtogs mot ryssar. Framträdande kritiker i Ukraina som ansåg att eftergifterna inte var nog långtgående blev inte arresterade, även om de blev bortförda från Ukraina. Signifikant var att dessa, på några få undantag, hade klassificerat nationellt-kulturella frågor som intellektuellt-politiska kopplade till ”klassfienden”. Ingen kopplade dem till ekonomiska strukturer eller centralism med undantag för kritiker inom UKP, som talade om ett samband mellan Lenins politik och sovjetrysk imperialism och analyserade rysk-ukrainska relationer i termer av imperium-koloni. Många kulturellt/språkliga förslag tog sig in i den etniska anpassningspolitiken men få av de politiska och ekonomiska kraven kritikerna inom UKP framförde gjorde det. Ekonomisk centralism fanns inte bland de officiellt erkända ”misstagen”. Ministerierna fortsatte att vara centralstyrda, planeringen för regionerna struntade i nationella gränser och centrala ämbetsverk vägrade att använda något annat språk än ryska. Ukrainas konstitution från 1929 gav inte Ukraina någon officiell status, samma år förkunnade centralkommittén för hela unionen att all skriftlig kommunikation, också på republiknivå, skulle ske på ryska. 1923 konstaterade Rakovskij att den som väntade på att kamraterna på partiskolan i Ukraina frivilligt skulle välja att lära sig ukrainska nog fick finna sig i att vänta. De som arbetade för centrala ministerier i Ukraina ansåg det vara slöseri med tid att lära sig ukrainska. I slutet av 1920-talet var fortfarande 43 procent av de anställda vid 18 ministeravdelningar i Ukraina och 49 procent av anställda inom ministerier på republiknivå helt okunniga i ukrainska. 1929 klarade inte 85 procent av regeringsbyråkraterna av att tala ukrainska. I likhet med många andra kolonier var Ukraina ett ställe där ämbetsmännen var okunniga i undersåtarnas språk eftersom man förväntade sig att dessa skulle lära sig härskarens språk.

1922 var Rakovskij och Skrypnyk väl medvetna om att en hård kärna av ryssarna i ukrainska städer struntade i eller gjorde motstånd mot försök från partiets sida att begränsa eller rent av få bort rysk kulturell dominans. Det året hade hundratals partimedlemmar, som inte kunde ukrainska, bett att få lämna landet. Vid ett plenum med UKP 1922 insåg Michail Frunze den risk detta innebar: ”Till slut kommer alla att ge sig av.” Skrypnyk, i likhet med Galjev, undrade varför inte dessa ”ryska chauvinister” argumenterade för sin sak öppet. Efter att på partikongressen 1923 ha röstat för resolutioner som gynnade ukrainska språket svarade delegaterna sedan i korridorerna, när de blev tilltalade på ukrainska: ”Tala till mig på ett språk jag förstår”. Högt uppsatta ledare visste att de ryska och russifierade judiska byråkraterna i Ukraina var starka motståndare till att lära sig och tala ukrainska på jobbet, att huvuddelen av delegaterna på tolfte partikongressen i Moskva inte hade någon uppfattning om de nationella frågor som avhandlades och att man i korridorpratet avfärdade debatterna som rena skådespelet. De till överväldigande del ryska och russifierade delegaterna på kongressen röstade bara som deras ledare Stalin instruerat dem att göra. Två år tidigare hade Michail Tomskij på åttonde partikongressen klart pekat ut deras verkliga åsikter: ”Jag tror inte att vi i denna församling kommer att hitta någon som anser att nationellt självbestämmande och nationella rörelser är något normalt och önskvärt. Vi ser dem som ett nödvändigt ont.” På UKP:s partikonferens 1923 noterade Zatonskyj att ”Om alla kamrater talade fritt ur hjärtat skulle det stinka Ryssland på ett sätt som inte går att föreställa sig.” [*Russkim duchom zapachlo sjto i govorit nitjogo*] Några veckor senare hette det i resolutionerna från den hemliga Fjärde konferensen med ledande partiaktivister i Moskva att ryska nationalister skulle avskedas från poster i parti och regering, men inget sades om den ”ryska stormaktschauvinism” som Grigorij Zinovjev fördömt under sammanträdena. 1925 upphörde den utrensning av ”stormaktschauvinister” från Röda armén som Trotskij inlett två år tidigare. En av Stalins

medarbetare i Folkkommissariatet för nationaliteter skrev 1930 att kommissariatet ända från början ”systematiskt brutit mot den leninistiska linjen [från tolfte partikongressen] i den nationella frågan”.

Den ”etniska anpassningen” hade inte mer än börjat försöka bemästra Ukrainas koloniala arv när den upphörde. 1927 hade ryska språket bara börjat gå tillbaka något från den dominans det innehaft före första världskriget i offentliga sammanhang i Ukraina. Bara 8,5 procent av alla publicerade böcker i Sovjetunionen var på ukrainska – långt under språkets andel av hela befolkningen. Vad gäller boktitlar per capita hade ryssar i Ryssland 2,4 böcker på ryska, medan ukrainarna hade 1,6 på ryska och ukrainska. På 1920-talet utgjorde ryssarna 10 procent av Ukrainas befolkning, ändå var över 40 procent av utgivna böcker i Ukraina på ryska. 1927 publicerades 4 687 böcker i Ukraina, av dem var 2 135 på ryska. I Ryssland samma år publicerades 21 772 boktitlar, bara 13 på ukrainska. Går man in på ämne och publik är disproportio- nerna kraftiga och avspeglar den koloniala verklighet som rådde före 1917 då ryska var språket i den urbana modernismen. Av 1 174 boktitlar utgivna första halvåret 1927 var 43 procent på ryska.

1922 var 54 procent av medlemmarna av UKP ryskspråkiga och 11 procent ukrainskspråkiga. På partikongressen 1923 var 47 procent av delegaterna ryssar och 20 procent ukrainare. 1926 var 44 procent av medlemmarna ukrainare, 30 procent ukrainskspråkiga och 21 procent använde sig av ukrainska i sitt arbete. En rapport i början av 1926 till centralkommittén i det ukrainska partiet uppgav att av samtliga industriarbetare och tjänstemän i Ukraina var det 59 respektive 56 procent som inte talade ukrainska. Dessutom var 78 procent av de förra och 33 procent av de senare läs- och skrivkunniga bara på ryska. Vidare var 35-40 procent av de 49 689 regeringsbyråkraterna i Ukraina och 25 procent av den högsta personalen på ministernivå helt utan kunskaper i ukrainska. Ryssar bosatta i städerna och russifierade tjänstemän, vars inställning till majoriteten av ukrainare inte skilde sig från den som präglade europeiska kolonisationser i Afrika mot afrikaner och araber, gav under hela 1920-talet uttryck för sin ovilja mot att lära sig och använda ukrainska i Upplysnings/imperialistiska ryska slavofila termer: ”Ukrainska kan bara användas i sånger, [språket] är vulgärt och opassande för ett ämne som fysik ... Ukraina är inget annat än en del av Ryssland”, ”jag tänker inte ukrainiseras – revolutionen gjordes på ryska”, ”ukrainska är ett hundspråk, jag tänker inte studera det.” En del tjänstemän som kunde ukrainska vägrade använda det, medan en betydande del inte kunde något alls. Även om anställda kunde avskedas om de inte kunde ukrainska var det i själva verket få som blev det. I ett brev från en gruvarbetare i Lugansk får vi veta att i femtiosex gruvor i regionen, där ukrainare i genomsnitt utgjorde 57 procent av arbetskraften, var ukrainska något man struntade i sedan högtidstalen var avverkade. Privat sade byråkrater att det inte fanns någon att ukrainisera eftersom ”alla våra arbetare är ryssar”. Gruvkommittéer fungerade på ryska och när ukrainska arbetare klagade fick de höra: ”Far till ert skitland och tala ert hundspråk där.” Kulturföreningar fungerade på ryska och det fanns inga handböcker på ukrainska. Skyltar och tillkännagivanden på ukrainska blev systematiskt nedrivna.

I allmänhet publicerades från 1922 mer material på ukrainska än före 1914 och regeringen inrättade ukrainska skolor och universitet. Ju lägre nivå inom regering och parti det handlade om, desto större andel ukrainare och ukrainskspråkiga och med åren ökade de båda gruppernas andel inom olika delar av hierarkin. Kanske skulle den tendensen på lång sikt ha blivit dominerande. Men det skulle inte bli någon ”lång sikt”. Den ”etniska anpassningen” blev aldrig formellt fördömd men den upphörde efter 1933. Från det året, som före 1917, blev ryssar i Ukraina inte längre tvungna att som invandrare överallt lära sig det främmande språket och integreras. De förblev bosättare-kolonisationser. Förändringen avspeglades i två av Zatonskyjs tal där han gav olika tolkningar av de ryska bosättarna-kolonisationserna i Ukraina.

1926 hade han betecknat Ukraina som helt klart en koloni åt ryska tsarer och bourgeoisien. Såväl tsarismen som kapitalismen hade russifierat Ukraina och den senare hade dessutom levererat kvalificerade ryska arbetare till Ukraina. ”Det ryska proletariatet for till fabriker byggda i Ukraina.” 1933 sade han att ”teorin om att proletariatet i Ukraina, eller majoriteten av det, kommit från Ryssland är helt fel”. Det året upphörde fördömandena av rysk chauvinism. För Stalin kompenserade stödet från ryssar och russifierade icke-ryssar, som inte ville lära sig och använda ukrainska, den förlust han lidit i stöd från partiledarna i Ukraina – även om likvideringen av ”vänsteroppositionen” innebar att han inte längre hade något behov av nationella ledare i republikerna som bundsförvanter. 1923 riktade Sultan-Galjev hård kritik mot försök att försvara den ”etniska anpassningen”. Det var absurt, framhöll han, att beteckna motstånd mot rysk stormaktschauvinism som ”lokal nationalism” – det handlade kort och gott om motstånd mot stormaktschauvinism. Det var absurt, fortsatte han, att förvänta sig att ”de unga ryska partikamrater” som befolkade den lokala administrationen att bekämpa ”lokal nationalism” om de var ”besmittade” med stormaktschauvinism. De skulle bara elda på chauvinismens lågor samtidigt som de skulle anklaga lokala icke ryska kommunister för att vara ”nationalister”. De påpekandena gjorde Stalin rasande, men han gjorde sig inte av med sin felaktiga jämförelse. I januari 1934 förklarade han att den ”värsta fienden” i de icke-ryska republikerna inte längre var rysk chauvinism utan ”lokal nationalism” och 1938 beordrade han att ryska skulle vara obligatorisk i alla skolor i Ukraina. Politiska omsvängningar framställdes som ”korrigerig av misstag” – men de omsvängningarna avspeglade Stalins tänkande som det uttryckts i ett brev till Lenin i september 1922.

1939 var det ryska som dominerade i skolor i städerna, medierna och inom administrationen. En omfattande inflyttning av ryssar hade börjat på nytt. Ryssar och ryskspråkiga behövde inte lära sig ukrainska för att få ett jobb, en befordran, del av offentlig service eller utbildning, information eller underhållning. Ryska språket var det som gav status och anseende. Ukrainska språket var begränsat till ”andra områden” – etnografi, medier på landsbygden, forskning om ukrainska ämnen och privata angelägenheter. Ministerier i Moskva kontrollerade en ekonomi de administrerade på ryska. De ukrainska kommunisternas kritik av rysk bolsjevism hade åter blivit relevant.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Tidsdokument:

Leo Trotskij: [För ett fritt oberoende Sovjetukraina](#) (1939)

Historien:

Benny Andersson: [Ukraina i väntan på bolsjevikerna](#)

Zbigniew Marcin Kowalewski: [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#)

Hanna Perechoda: [När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbass](#) och [Bolsjevikerna och frågan om östra Ukraina \(1917-1918\)](#)

Böcker:

Marko Bojuncun: *The Workers' Movement and the National Question in Ukraine 1897-1918* (2022)

Peter Johnsson: *Ukraina i historien – Från äldsta tid till 2023* (2023).

Stephen Velychenko: *Painting Imperialism and Nationalism Red: The Ukrainian Marxist Critique of Russian Communist Rule in Ukraine 1918-1925* (2015)

Yuliya Yurchenko: *Ukraine and the Empire of Capital: From Marketization to Armed Conflict* (2017)